

اثر سیاستگذاری‌ها بر حفظ حقوق مالکیت معنوی نشریات و کتب در فضای مجازی

مژده ماهرخ مقدم^۱، نسیم مجیدی قهرودی^{۲*}، افسانه مظفری^۳

تاریخ دریافت: ۹۸/۴/۲۵، تاریخ تایید: ۹۸/۹/۵

DOI: 10.22034/JCSC.2020.111436.1958

چکیده

پیدایش و گسترش ابزارهای نوین، سریع، ارزان و ساده پردازش و انتقال داده‌ها در جهان امروز، مسائل حقوقی متعدد و متنوعی را مطرح کرده که بی‌شک حقوقدانان نمی‌توانند از کنار آن بی‌تفاوت بگذرند. مسائل و مشکلاتی که جامعه جهانی، به‌ناچار باید راه‌حلی برای آنها بیابد. به علاوه، فناوری دیجیتال این امکان را به کاربران می‌دهد که آثار ادبی و هنری مشمول کپی‌رایت را دست‌ورزی، جرح و تعدیل و تحریف کنند. به این ترتیب، فضای مجازی هر دو دسته حق‌های اقتصادی و معنوی پدیدآورندگان آثار یا دارندگان کپی‌رایت را تهدید می‌نمود. هدف این پژوهش، مطالعه اثر سیاستگذاری‌ها بر حفظ حقوق مالکیت معنوی نشریات و کتب در فضای مجازی است. جامعه آماری این پژوهش مؤلفان، ناشران و متخصصان حوزه نشر کتاب است. نتایج پژوهش نشان داد؛ با توجه به آزمون مقایسه میانگین یک جامعه، همه چهار بُعد سیاستگذاری رسانه‌ای، حقوقی، فلسفی و فنی بر حفظ حقوق مالکیت معنوی تأثیر گذار است. همچنین با توجه به آزمون فریدمن، مشخص شد به ترتیب، سیاستگذاری حقوقی، سیاستگذاری فلسفی، سیاستگذاری رسانه‌ای و در نهایت سیاستگذاری فنی اهمیت دارند. **واژگان کلیدی:** حقوق مالکیت معنوی، حق مؤلف، کپی‌رایت، فضای مجازی.

۱. دانشجوی دکتری علوم ارتباطات اجتماعی، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی تهران؛ mahrokhmoghadam57@gmail.com
۲. عضو هیئت علمی و استادیار گروه علوم ارتباطات اجتماعی، واحد تهران مرکزی، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران (نویسنده مسئول)؛ nassim_majidi2002@yahoo.com
۳. عضو هیئت علمی و دانشیار گروه علوم ارتباطات اجتماعی، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران؛ a.mozaffari@srbiau.ac.ir

مقدمه

پیدایش و گسترش ابزارهای نوین، سریع، ارزان و ساده پردازش و انتقال داده‌ها و نیز پیشرفت دایمی و سریع آنها موجب شد که در کمتر از یک دهه، همه دنیا و اغلب وجوه زندگی بشر، دستخوش تحولی عظیم و انقلاب‌گونه شود. رسانه‌های مبتنی بر فضای مجازی، از میان تمامی ابزارها و فنون جدید، بیشترین تأثیر فرهنگی را دارند. پیدایش و گسترش محیط و فضای مجازی از طریق اینترنت و شبکه‌های اجتماعی، توازن دیرین و همزیستی کپی‌رایت و منافع عمومی را دستخوش آشفتگی کرد. فضای مجازی به هر فردی که به اینترنت دسترسی داشته باشد، امکان می‌دهد وارد تعامل، تبادل و به اشتراک نهادن اندیشه‌ها و اطلاعات شود و آزادانه پوشه‌های رسانه‌ای اعم از کتاب، موسیقی، نقاشی، فیلم، بازی‌ها، نرم‌افزارهای کاربردی و مانند آن را که به شکل دیجیتال درآمده‌اند به آسانی و با کیفیت بالا و با سرعت زیاد به هزاران نفر در گوشه و کنار دنیا ارسال کند یا آنها را از دیگران دریافت نماید (حبیبی مجنده، ۱۳۹۵: ۱۰).

در جهان امروز، فضای مجازی مسائل حقوقی متعدد و متنوعی را مطرح کرده که بی‌شک حقوقدانان نمی‌توانند از کنار آن بی‌تفاوت بگذرند. مسائل و مشکلاتی که جامعه جهانی، به‌ناچار باید راه‌حلی برای آنها بیابد (هاشمی و اخوان فرد، ۱۳۹۴: ۲). به علاوه، فناوری دیجیتال این امکان را به کاربران می‌دهد که آثار ادبی و هنری مشمول کپی‌رایت را دست‌ورزی، جرح و تعدیل و تحریف کنند. به این ترتیب، فضای مجازی هر دو دسته حق‌های اقتصادی و معنوی پدیدآورندگان آثار یا دارندگان کپی‌رایت را تهدید می‌نمود (حبیبی مجنده، ۱۳۹۵: ۱۰).

از آنجا که فناوری‌های نوین ارتباطی، جزئی از فرهنگ به حساب آمده و در یک بستر فرهنگی ایجاد می‌گردند (فرقانی و مهاجری، ۱۳۹۶: ۱۶۶)؛ از این رو، در صورت نبود برنامه مناسب در این عرصه، مشکلاتی به‌وجود می‌آید. بنابراین فناوری‌های جدید، به موازات فوایدی که برای دارندگان آثار ادبی و هنری داشته‌اند، این خطرها را نیز برای آنان ایجاد نموده‌اند که آثار مشمول کپی‌رایت آنها با کمترین هزینه، ولی با وسعت بسیار نقض گردند. به‌همین دلیل است که در قوانین بین‌المللی و ملی بسیاری از کشورها به اهمیت این موضوع توجه شده و راهکارهای قانونی مناسبی اتخاذ گردیده است (صادقی، ۱۳۹۳: ۳۹).

شکی نیست که امروزه سیاستگذاری‌ها و قانونگذاری‌ها تا حد زیادی تحت تأثیر ارزش‌ها و دکترین‌های حاکم در فضای جهانی و با توجه به خط مشی‌های در نظر گرفته شده در آن، تدارک دیده می‌شوند (معمدنژاد، ۱۳۹۶: ۲۱۸). از جمله ارزش‌هایی نظیر دموکراسی،

قانونمندی، حقوق بشر و همچنین حقوق مالکیت معنوی نیز دستخوش فضای جدید قرار گرفته است. از طرفی ایران در زمینه حقوق مالکیت معنوی، وضعیت چندان مناسبی ندارد و با وجود حضور قوانین حمایت از مالکیت معنوی، این امر چندان در کشور رعایت نمی‌شود که این مسئله، عواقب ناخوشایندی را به همراه دارد. همچنین باید توجه داشت که الزام‌های جهانی مبنی بر رعایت این امر، بسیاری از ابعاد دیگر اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی را در بر دارد. در واقع پذیرش نظام مالکیت فکری شرط لازم برای پیوستن به سازمان تجارت جهانی است و از سوی دیگر نپذیرفتن هنجارهای این نظام، عکس‌العمل بسیاری از کشورهای تولیدکننده محصولات فکری را در بر خواهد داشت. از این رو، تقریباً تمامی کشورهای جهان امروز متقاعد شده‌اند که باید در این حوزه ورود پیدا کنند و هنجارهای آن را پذیرا باشند.

حمایت از پدیدآورندگان آثار ادبی و هنری و مخترعین، ضرورتی انکارناپذیر برای همه کشورهای جهان (به خصوص کشورهای عضو سازمان تجارت جهانی) است و ایران نمی‌تواند به‌دلایلی همچون واردکننده بودن محصولات فکری، از پذیرش اصل حمایت از این حقوق سر باز زند؛ زیرا عدم حمایت از آفرینندگان محصولات فکری، علاوه بر آنکه انگیزه مخترعین و پدیدآورندگان آثار ادبی و هنری و حقوق مرتبط را برای آفرینش ایده‌های نو و اختراعات جدید و ابتکاری خواهد کاست، در سطح بین‌المللی نیز در درازمدت، زیان‌های مادی و معنوی بسیاری را به همراه خواهد داشت (حبیبی، ۱۳۸۶: ۴۰).

در سال‌های اخیر، حمایت از حقوق مالکیت فکری، اهمیت بیشتری یافته است و بسیاری از کشورها در جستجوی اطلاعات عملی برای چگونگی استفاده از مالکیت فکری برای ارتقای رشد اقتصادی هستند؛ چراکه حمایت از تأمین حقوق مالکیت فکری، به‌طور مستقیم تأثیر مثبتی بر رشد اقتصادی دارد. در سطح ملی از جمله مهم‌ترین قوانین در این خصوص، «قانون تجارت الکترونیکی^۱» مصوب سال ۱۳۸۲، مشتمل بر هشتاد و یک ماده و هفت تبصره است که برای مبادله آسان و ایمن اطلاعات در واسط‌های الکترونیکی و با استفاده از سیستم‌های ارتباطی جدید به‌کار می‌رود؛ همچنین «انون حمایت از حقوق پدیدآورندگان نرم‌افزارهای رایانه‌ای» مصوب سال ۱۳۷۹، مشتمل بر ۱۷ ماده و یک تبصره است که حق نشر، عرضه، اجرا و حق بهره‌برداری مادی و معنوی نرم‌افزار رایانه‌ای را متعلق به پدید آورنده آن می‌داند (سعیدی و همکاران، ۱۳۹۲: ۵۳).

در این پژوهش، محوریت موضوع بر روی نشریات و کتب می‌باشد و کسانی که در این عرصه فعالیت دارند؛ چراکه به‌نظر می‌رسد نشریات و کتب در این عرصه، بیشتر دچار آسیب و چالش‌های فضای مجازی شده‌اند. در همین راستا یکی از مواردی که در این پژوهش، مورد توجه است، بهره‌گیری از سه حوزه علوم ارتباطات اجتماعی، حقوق و فناوری اطلاعات است؛ زیرا مسئله حقوق مالکیت معنوی، امری چندوجهی است که می‌توان از سه حوزه علوم ارتباطات اجتماعی، حقوق و فناوری اطلاعات به واکاوی آن پرداخت. با شناسایی عوامل مؤثر بر حقوق مالکیت معنوی می‌توان در جهت سیاستگذاری درست گام برداشت و به بهبود مسئله مالکیت معنوی در حوزه نشریات و کتب کمک کرد. همچنین با توجه به شبکه‌ای شدن انواع مناسبات انسانی به علت شیوع و رشد چشمگیر شبکه‌های اجتماعی مجازی و استقبال بی‌نظیر آن در میان قشرها مختلف جامعه ایرانی، اهمیت پرداختن به تئوری‌های جامعه شبکه‌ای خود را نشان می‌دهد. از نظر کاستلز، شبکه‌ها ریخت اجتماعی جدید جوامع ما را تشکیل می‌دهند و گسترش منطق شبکه‌ای، تغییرات چشمگیری در عملیات و نتایج فرایندهای تولید، تجربه، قدرت و فرهنگ ایجاد می‌کند. لذا به‌نظر می‌رسد این منطق جدید، در زمینه حقوق و بازتعریف بسیاری از مناسبات مؤثر است. از طرفی با توجه به اصالت مالکیت، به‌ویژه حقوق طبیعی، می‌توان دریافت که با وجود تغییر مناسبات حقوقی، نمی‌توان منکر این حق شد.

به منظور دستیابی به این مهم، این پژوهش به کمک روش کمی و با رویکردی اثبات‌گرایانه صورت گرفت. از آنجا که نتایج این تحقیق به سیاستگذاران حوزه نشر کمک می‌کند، هدفش کاربردی است و با استراتژی توصیفی از نوع پیمایشی انجام می‌گیرد. روش گردآوری داده‌ها، پرسشنامه است که با ابزار پرسشنامه که حاصل پژوهش کیفی ماهرخ مقدم (۱۳۹۸) در زمینه چالش‌ها و محورهای مهم حقوق مالکیت معنوی در فضای مجازی است، در میان مؤلفان، ناشران و مترجمان شهر تهران دست به پژوهش زد تا با آگاهی از نظرها آنان در مورد هریک از عوامل مؤثر در حقوق مالکیت معنوی، بتواند، بینش و رویکرد مناسب جهت سیاستگذاری‌های حوزه حقوق مالکیت معنوی در زمینه کتب را در فضای مجازی مهیا کند. در واقع از اهم دستاوردها و نتایج متصور از این پژوهش، روشن کردن و خط‌مشی دادن به سیاستگذاران حوزه نشر در زمینه بهبود و ارتقای جایگاه حقوق مالکیت معنوی است که با توجه به اهمیت آنکه پیشتر ذکر شد، ضروری است. لذا در این تحقیق، پژوهشگر بر آن است که به مطالعه اثر ابعاد

حقوق مالکیت معنوی نشریات و کتب در فضای مجازی بپردازد و ضمناً با شناخت اهم ابعاد حقوق مالکیت معنوی تأثیرگذار بر نشریات و کتب در فضای مجازی بپردازد.

مفاهیم پژوهش

حقوق مالکیت معنوی

حقوق پدیدآورندگان آثار ادبی و هنری (حقوق مؤلفان) یا حقوق مالکیت ادبی و هنری یا کپی‌رایت از شاخه‌های اصلی حقوق مالکیت فکری است. کپی‌رایت مجموعه‌ای از حق‌های انحصاری است که به پدیدآورنده آثار ادبی و هنری تعلق می‌گیرد. این حق‌ها در دو دسته حق‌های اقتصادی و حق‌های معنوی جای می‌گیرند. حق‌های اقتصادی، امکان بهره‌برداری مادی از ثمره تلاش و کوشش پدیدآورنده اثر را در انحصار وی قرار می‌دهد و تکثیر، انتشار و انتقال اثر به عموم را بدون پدیدآورنده منع می‌کند. حق‌های معنوی از انتساب اثر به پدیدآورنده، کلیت و یکپارچگی اثر حمایت می‌کنند (Dusolliert, 2000: 7).

حق مؤلف یکی از انواع مالکیت فکری است که به حقوق مادی و معنوی پدیدآورندگان آثار ادبی و هنری گفته می‌شود. حق مؤلف شامل دو بخش متمایز می‌باشد: حقوق مادی اثر و حقوق معنوی پدیدآورنده اثر. حقوق مادی حق مالکیتی است که به لحاظ زمانی محدود است و به وسیله پدیدآورنده، قابل انتقال یا واگذاری به غیر می‌باشد. همانند سایر دارایی‌های مادی، محافظت از حقوق معنوی نیز بر اساس این نظر است که اثر خلاقانه به صورتی بیان شخصیت پدیدآورنده است، بنابراین، حقوق معنوی برای پدیدآورنده شخصی می‌باشد و قابل انتقال به غیر نیست؛ مگر به موجب وصیتنامه بعد از مرگ پدیدآورنده. حقوق مادی مؤلف، حقوقی انحصاری است که استفاده از منافع مادی اثر را برای مدت زمان محدودی به مؤلف اعطا می‌کند و مانند سایر اموال مادی، قابل انتقال یا واگذاری به غیر می‌باشد (میرشمسی و برزی، ۱۳۹۵: ۱۴). آثار مورد حمایت ذیل قانون حق مؤلف عبارتند از (آیتی، ۱۳۷۵: ۸۰)؛

- آثار نوشته؛ عبارت است از کتاب، رساله، جزوه و نمایشنامه، شعر، اثر موسیقی (پیش از اجرا و بر روی صفحه کاغذ) و همچنین ترجمه، اقتباس و تلخیص.

- آثار سمعی و بصری؛

- آثار رادیویی و تلویزیونی (به‌طور اخص، گرچه مشمول بند قبلی نیز می‌شد)؛

- اثر سینمایی؛

- اثر موسیقی و صوتی؛

- اثر تجسمی مثل مجسمه‌سازی، سفالگری، خوشنویسی، عکاسی، گرافیک، معماری و صنایع دستی؛

- اثر فنی که جنبه ابداع و ابتکار داشته باشد، مثل نرم‌افزارهای رایانه‌ای.

همچنین آیتی (۱۳۷۵) شرایط برخورداری آثار از حمایت قانون حقوق مؤلف را چنین بیان نموده است:

اصالت! اصالت و ابتکار غیر از نو و جدید بودن است، حتی اگر اثری متأخر از دیگری باشد، اما به‌طور جداگانه و مستقل تهیه شده باشد، با اینکه تشابه‌های زیادی بین آنها برقرار باشد، هر دو مورد حمایت قرار می‌گیرند. البته نو و بی‌سابقه بودن از شرایط حمایت از آثار اختراعی می‌باشد.

مشروعیت: مبنای قانونگذار این است که از منافع و مصالح اجتماع حمایت کند و اگر اثری مخالف با نظم عمومی و عفت و اخلاق عمومی باشد، از لحاظ شرعی و حقوق مالیت ندارد. شرایط دیگری نیز در بعضی موارد برای برخورداری از حمایت قانونی ذکر شده است که بیشتر مربوط به مرحله اجرای این حقوق می‌شود تا اینکه ناشی از ماهیت و ذات این حقوق باشد؛ مثل اعلان مشخصات روی هر نسخه همراه با علامت ثبت و

فضای مجازی

ما در جهانی متحول و دستخوش دگرگونی چشمگیر و دائمی زندگی می‌کنیم، به‌گونه‌ای که شگفت‌انگیزترین رویداد دنیای معاصر را می‌توان سرعت بی‌سابقه تغییرات اجتماعی دانست. این تغییرات، جامعه انسانی را با دو جهان موازی مواجه کرده است؛ جهان اول، جهان واقعی و جهان دوم، جهان مجازی. جهان اول، جهانی است که در آن زندگی و فعالیت اجتماعی عینی جریان دارد. جهان دوم، جهانی است که انسان را در مواجهه با واقعیت‌های مجازی قرار می‌دهد. در جهان مجازی، انسان با سرزمینی بی‌مرز و چند فرهنگ و در عین حال، برخوردار از فضای واحد روبه‌روست. جهان دوم، جهانی است با قاعده‌های خاص و در عین حال، خالی از هر نوع قانون و ضابطه عقلانی. جهان مجازی، جهانی است با جهت‌گیری‌های مشخص و فارغ از هر نوع جهت‌گیری ماندگار و هزاران خصیصه متضاد که هم در درون این جهان جمع شده است و هم

در مواجهه با جهان واقعی موجب تولید تضاد، تناقض و امور متزاحم می‌شود (باقری دولت‌آبادی و زارعیان جهرمی، ۱۳۹۲: ۱۵۰).

فضای مجازی به‌عنوان مجموعه‌ی تعامل‌های انسان‌ها از طریق رایانه و فناوری‌های نوین ارتباطات، بدون در نظر گرفتن زمان و مکان. فضای سایبر بازنمایی گرافیکی از داده‌ها از نظام‌های رایانه‌ای است (خانیکی و بابایی، ۱۳۹۰: ۷۶). فضای مجازی، برخی مفاهیم سنتی حوزه‌ی مالکیت فکری را نیز با چالش مواجه کرده است. اینترنت رسانه‌ای است که متمایز از کتاب‌های چاپی، واسط انسانی بین نویسندگان و مخاطب را حذف کرد. جهانی بودن فضای مجازی، نکته‌ی مهمی است. بنابراین، چالش اساسی این است که موضوع مالکیت یا حقوق استفاده‌کنندگان از اثر یا ارائه‌دهندگان خدمات اینترنتی و وضعیت ایشان در قانون، تنها تابع قانون ملی کشور نیست؛ بلکه ممکن است مشمول قوانین سایر کشورها یا سازمان‌های بین‌المللی شوند که کشور، عضو رسمی آنهاست. اینترنت، قابل مرزبندی در محدوده‌ی ملی نیست (عاملی و محسنی آهویی، ۱۳۹۱: ۳).

مطالعات پیشین

با مرور پژوهش‌های صورت‌گرفته در این زمینه، از جمله؛ مطلبی (۱۳۸۶) که به مطالعه‌ی حق مؤلف در محیط دیجیتال پرداخت، ستوده و همکاران (۱۳۸۹) که به مطالعه‌ی دستبرد علمی و راهکارهای پیشگیری و پیگیری آن پرداخت، سیامک (۱۳۸۸) که به بررسی مدیریت حقوق دیجیتال: فرصت‌ها و چالش‌ها پرداخت، میرشمسی و مهدی برزی (۱۳۹۵) که به مطالعه‌ی ممیزات حقوق مؤلف در فضای مجازی پرداخت، سلطانی‌فر و مصطفوی (۱۳۹۰) که به مطالعه‌ی حق مؤلف در دنیای الکترونیک پرداخت، سعیدی و همکاران (۱۳۹۲) که به بررسی عوامل مؤثر بر نقض قانون حق نشر توسط کاربران اینترنت پرداخت، رهبری و همکاران (۱۳۹۶) که به بررسی ابعاد پیوندهای مختلف اینترنتی از منظر حقوق مؤلف پرداخت، صادقی (۱۳۹۳) که به مطالعه‌ی حمایت از حق مؤلف در فضای سایبر در حقوق ملی و اسناد بین‌المللی پرداخت، محمد اسماعیل (۱۳۸۷) که به بررسی حق مؤلف در وبلاگ‌ها پرداخت، حبیبی مجنده (۱۳۹۵) که به مطالعه‌ی حق دسترسی به اطلاعات و کپی‌رایت در فضای مجازی پرداخت، مایر (۱۹۹۸) که به مطالعه‌ی حقوق مالکیت فکری در اینترنت پرداخت، برت (۲۰۰۲) که به مطالعه‌ی دانش دیجیتال: حق مالکیت معنوی و اینترنت پرداخت، ایگل (۲۰۱۶) که به اخبار مربوط به ثبت اختراع،

علامت تجاری و پایگاه داده‌های طراحی در اینترنت پرداخت و کواک و همکاران (۲۰۰۴) که به مطالعه حفاظت از مالکیت معنوی برای برنامه‌های کاربردی تجارت الکترونیک پرداخت، مشاهده می‌شود که همه تحقیق‌ها بیشتر بر مفهوم مالکیت معنوی، مصادیق و چگونگی پرداخته است. در صورتی که محقق در این پژوهش، قصد دارد تا علاوه بر بررسی جایگاه حقوق مالکیت معنوی، به ارائه راهکار و الگوی مناسب در جهت ارتقای این مهم بپردازد. همچنین باید توجه داشت این تحقیق، تمرکز خود را بر حقوق مؤلف در زمینه نشریات و کتب در فضای مجازی گذارده است، امری که در بیشتر تحقیقات مغفول مانده است.

چارچوب نظری

در بحث مالکیت معنوی، دیدگاه‌های متفاوتی وجود دارد که از جمله آنها توجه به مبحث مالکیت است. در واقع مالکیت، رابطه و علقه خاص بین مالک و مملوک می‌باشد که مستلزم سلطنت مالک بر شیء می‌باشد. مالکیت به دارنده آن، حقوق وسیعی را اعطا می‌نماید که شامل حق استعمال، حق استثمار و حق تصرف می‌شود. گفته شده است مالکیت، دارای مشخصه‌های زیر می‌باشد: دایمی بودن، مطلق بودن و انحصاری بودن. وقتی می‌توان رابطه بین پدیدآورنده و پدیده فکری را به مالکیت تعبیر نمود که مشخصه‌ها و عناصر فوق جمع باشند. همچنین نظریه حقوق طبیعی، دید اخلاقی به حقوق دارد و دارای دو رویکرد سلبی و ایجابی است. رویکرد سلبی آن این است که «هیچ قانونی نمی‌تواند غیرعادلانه باشد» و شاخصه‌های اثباتی آن هم این است که «نیاز به مجموعه قواعد دارد». این قواعد، طبیعی بوده و دارای معیار سنجشی فراتر از نیاز عملی انسان است که آن عقل است و به افراد اجازه می‌دهد از قوانینی که مخالف عقل است سرپیچی کنند. فلاسفه حقوق، قواعد مهمی را در حوزه حقوق طبیعی آورده‌اند، اما در این میان جان لاک^۱، حق مالکیت را به‌عنوان یک حق طبیعی معرفی کرد؛ حقی که قبل از تشکیل جامعه مدنی و دولت وجود داشته و دولت باید در صیانت و حفاظت از آن بکوشد. جان لاک با این نظریه خود، حقوق طبیعی را به اوج توانایی رساند و با ارائه نظریه حق طبیعی مالکیت، نظریه مالکیت فرمانروایان و پدرسالاری در مالکیت را منسوخ نمود. وی برای اثبات دیدگاه خود، مقدماتی را برمی‌شمارد (حکمت‌نیا و ساوجی، ۱۳۸۵: ۹۱)؛ از طرفی دیگر سنهوری، حقوقدان مصری، رابطه بین پدیدآورنده و پدیده فکری را از نوع حق انتفاع می‌داند.

1 . John Locke

وی در بحث از ماهیت حقوق فکری، به علت موقت و مدت‌دار بودن چنین حقوقی، استفاده از عنوان مالکیت را برای آنها صحیح نمی‌داند و می‌گوید، این حقوق، به حق انتفاع نزدیک‌ترند تا به حق مالکیت، با این تفاوت که بعد از فوت صاحب حق، برای مدتی باقی می‌مانند.

رابطه بین پدیدآورنده و پدیده فکری را نمی‌توان حق انتفاع دانست؛ زیرا حق انتفاع، نسبت به مالی برقرار می‌شود که عین آن، ملک دیگری است یا مالک خاص ندارد (ماده ۴۰ قانون مدنی)، در حالی که مال فکری، ملک دیگری نیست و متعلق به پدیدآورنده است. ممکن است گفته شود، حقوق فکری متعلق به جامعه است و پدیدآورنده، صرفاً حق انتفاع از آن را دارد. این استدلال پذیرفتنی نیست؛ زیرا دلیلی وجود ندارد، جامعه را مالک اثری بدانیم که شخص خاصی آن را خلق کرده است (محمودی، ۱۳۹۱: ۱۰۴) که در واقع بر به رسمیت شناختن حقوق مالکیت معنوی صحنه می‌گذارد.

نظریه دیگری که در این زمینه ارائه شده، نظریه «بهینه‌سازی بهره‌وری» است که دمستز ارائه کرده است. وی پدیدآورنده را در صنف تولیدکننده قرار می‌دهد و رویکرد او به مصرف‌کننده است. او معتقد است که تولیدکننده باید به رغبت و تقاضای مصرف‌کننده توجه کند تا کالای مورد عرضه، مطلوب مصرف‌کننده باشد. با توجه به این استدلال، اگر از مالکیت فکری حمایت نشود، پدیدآورنده به جای توجه به خواسته‌های مصرف‌کننده، به خواسته‌های درونی خود توجه می‌کند و حاصل کار خود را با نیازها و تقاضای مصرف‌کننده تطبیق نمی‌دهد و در نتیجه، آنچه تولید می‌شود، متضمن منافع مصرف‌کننده نیست. بنابراین مصرف‌کننده، حاضر نیست هزینه‌های به‌کار رفته در تولید را بپردازد. چنین امری، موجب می‌شود که تولیدکننده با تمام توان، ذوق و قدرت ابتکار نتواند به تولید فکر ادامه دهد (حکمت نیا و ساوجی، ۱۳۸۵: ۹۳).

در مجموع، با مرور این مباحث می‌توان دریافت که بیشتر رویکردهای فلسفی و حقوقی، در اصل احترام به حقوق مالکیت فکری، متفق‌القول هستند؛ هرچند که در اجرا و مصادیق، ممکن است تفاوت‌هایی داشته باشند. این حق بنا بر شرایط و احوال زمانه ممکن است دستخوش تغییر شود، اما نفی نمی‌شود.

در این بین با ورود تکنولوژی و فضای مجازی به عرصه کتب و مطبوعات، مناسبات جدیدی در این عرصه شکل گرفت. برای مشخص کردن نوع جامعه‌ای که تحت تأثیر استفاده از تکنولوژی اطلاعاتی و ارتباطی قرار دارد، مفاهیم متعددی وجود دارد. یکی از رایج‌ترین این

مفاهیم، مفهوم «جامعه اطلاعاتی»^۱ است. مفهوم جامعه اطلاعاتی که توسط جامعه‌شناس معروف دانیل بل مطرح شد، به این معناست که دانش و اطلاعات در حال تبدیل شدن به عوامل کلیدی در توسعه اقتصادی و اجتماعی است. رویکرد بل به نوآوری‌های فناورانه در بخش اطلاعات، خوشبینانه است. او استدلال می‌کند که تکنولوژی، روابط اجتماعی و شیوه نگاه کردن ما به جهان را تغییر داده و همچنین باعث کنترل فزاینده انسان بر طبیعت و بهره‌وری اقتصادی شده است (مهدی‌زاده، ۱۳۹۱: ۳۱۳-۳۱۴). از سویی، بسیاری از نویسندگان، اصطلاح «جامعه شبکه‌ای»^۲ را بر جامعه اطلاعاتی ترجیح می‌دهند که ون‌دایک و کاستلز از این دسته هستند. اگرچه از مفهوم جامعه اطلاعاتی نیز غفلت نمی‌کنند. در مفهوم جامعه اطلاعاتی آنچه مورد تأکید است؛ تغییر جوهره فعالیت‌ها و فرایندهاست، اما در مفهوم جامعه شبکه‌ای، توجه به سوی تغییر اشکال سازماندهی و زیرساخت‌های این جوامع است. جامعه شبکه‌ای را می‌توان شکلی از جامعه تعریف کرد که به‌گونه‌ای فزاینده روابط خود را در شبکه‌های رسانه‌ای سامان می‌دهد. شبکه‌هایی که به تدریج، جایگزین شبکه‌های اجتماعی و رسانه‌ای در حال شکل دادن به شیوه سازماندهی اصلی و ساختارهای بسیار مهم جامعه مدرن هستند (وندایک، ۱۳۸۴: ۲۴).

از نظر کاستلز، شبکه‌ها ریخت اجتماعی جدید جوامع ما را تشکیل می‌دهند، و گسترش منطق شبکه‌ای، تغییرات چشمگیری در عملیات و نتایج فرایندهای تولید، تجربه، قدرت و فرهنگ ایجاد می‌کند. در حالی که شکل شبکه‌ای سازمان اجتماعی در دیگر زمان‌ها و مکان‌ها نیز وجود داشته است. پارادایم نوین تکنولوژی اطلاعات، بنیان مادی گسترش فراگیر آن را در سراسر ساختار اجتماعی فراهم می‌آورد. علاوه بر این، این منطق شبکه‌ای، عزمی اجتماعی ایجاد می‌کند که مرتبه آن از سطح منافع اجتماعی به خصوصی که از طریق شبکه بیان شده‌اند، فراتر است. قدرت جریان‌ها از جریان‌های قدرت پیشی می‌گیرد. غیبت یا حضور در شبکه و پویایی هر شبکه در برابر دیگر شبکه‌ها، منابع حیاتی سلطه و تغییر در جامعه هستند. ویژگی جامعه‌ای که به این ترتیب می‌توان آن را به‌درستی جامعه شبکه‌ای نامید، برتری ریخت اجتماعی بر کنش اجتماعی است (مهدی‌زاده، ۱۳۹۱: ۳۱۸). می‌توان دریافت که مناسبات جدید انسان‌ها نیز در این شبکه‌ها تغییراتی بنیادین در زیست انسان‌ها ایجاد کرده است که

1 Information society

2 Network society

لزوم بازنگری‌های جدی در بسیاری از وجوه زندگی بشری را نشان می‌دهد؛ از جمله واکاوی حقوق مالکیت معنوی در این فضا.

روش تحقیق

این تحقیق، یک پژوهش کمی با رویکردی اثبات‌گرایانه است، که با هدفی کاربردی و جهت‌گیری توصیفی از نوع پیمایشی صورت گرفته است. نوع این پژوهش، کاربردی است؛ چراکه نتایج این پژوهش می‌تواند برای قانونگذاران و مسئولان حوزه فضای مجازی و چاپ و نشر مفید باشد و با توجه به اینکه استراتژی‌های کمی در پی توصیف و تبیین هستند، در نتیجه هدف این پژوهش، توصیف و تبیین است.

مبانی نظری این تحقیق به کمک روش کتابخانه‌ای و داده‌های مورد نیاز برای آزمون فرضیات تحقیق نیز به کمک روش میدانی و با ابزار پرسشنامه به‌دست آمد. جامعه آماری تحقیق، شامل مؤلفان، مترجمان و ناشران که در حوزه مالکیت معنوی تجربه و تخصص لازم را نیز دارا باشند، است. طبق آمار حدوداً ۱۹۰۰۰ نفر مؤلف و ۷۰۰۰ نفر مترجم و ۳۰۰۰ ناشر فعال در استان تهران مشغول به فعالیت می‌باشند. با توجه به حجم جامعه، حجم نمونه در این تحقیق، از فرمول کوکران برای جامعه محدود به‌دست آمده است که معلوم شد محقق ۳۵۲ نفر را به‌عنوان نمونه تحقیق انتخاب کند. برای انتخاب نمونه نیز محقق از روش نمونه‌گیری تصادفی طبقه‌بندی متناسب بر اساس نوع فعالیت استفاده کرد.

برای تهیه سؤالات پرسشنامه این تحقیق؛ پژوهشگر از پژوهش ماهرخ مقدم (۱۳۹۸) استفاده نمود. برای اطمینان از صحت و اعتبار پرسشنامه، محقق از روایی صوری استفاده کرد. به این صورت که پرسشنامه، به ۱۱ صاحب‌نظر داده شد و از آنان در مورد هر سؤال و توانایی آن سؤال در خصوص ارزیابی هدف مربوط نظرخواهی شد و با نظر آنان اصلاحات جزئی در پرسشنامه صورت گرفت و در نهایت، روایی پرسشنامه توسط آنان مورد تأیید قرار گرفت. برای پایایی این کار، محقق ۳۰ پرسشنامه را در نمونه اولیه تحقیق توزیع، و بعد از جمع‌آوری و استفاده از آزمون آلفای کرونباخ بهره برد که پایایی کل پرسشنامه بالاتر از ۰/۷ می‌باشد (حداقل مقدار مجاز) لذا می‌توان مدعی شد که پرسشنامه این تحقیق از پایایی کافی برخوردار می‌باشد.

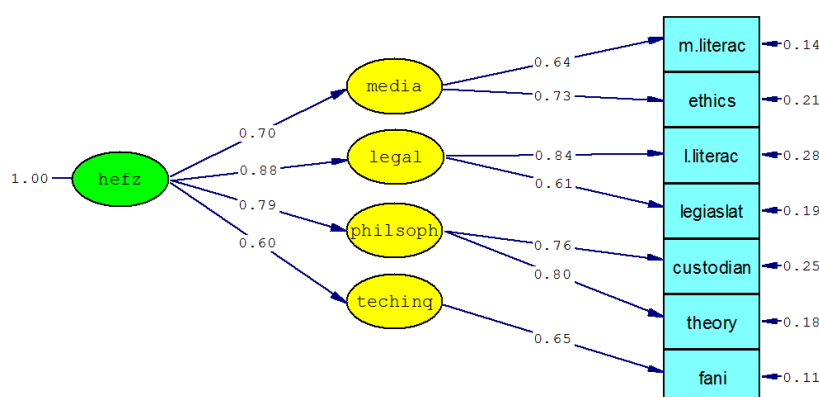
با توجه به چارچوب نظری و مسئله اصلی تحقیق، سؤال‌های پژوهش حاضر، به قرار ذیل است؛

- آیا ابعاد حقوق مالکیت معنوی نشریات و کتب در فضای مجازی، در حفظ حقوق مالکیت معنوی اثر دارد؟

- رتبه هر یک از ابعاد حقوق مالکیت معنوی نشریات و کتب در فضای مجازی چیست؟

تجزیه و تحلیل داده‌ها

با توجه به مدل تحقیق، به کمک آزمون تحلیل عاملی تأییدی در نرم‌افزار لیزرل به بررسی دقت مدل پیشنهاد شده پرداخت. برای این کار، ابتدا به کمک آزمون کولموگروف-اسمیرنوف، نرمال بودن داده‌های حاصل از پرسشنامه را مورد بررسی قرار داده است؛ چراکه این مسئله، یکی از شروط استفاده از نرم‌افزار مناسب در روش معادلات ساختاری می‌باشد. با توجه به نرمال بودن داده‌ها؛ لذا در این بخش، محقق می‌تواند به کمک نرم‌افزار لیزرل به بررسی مدل تحقیق بپردازد (در دو حالت ضریب معناداری و تخمین استاندارد).

شکل ۲- تحلیل عاملی تأییدی مدل تحقیق در حالت تخمین استاندارد

در آزمون تحلیل عاملی تأییدی و در حالت تخمین استاندارد، بارهای عاملی باید بالاتر از ۰/۵ باشد که همان‌طور که در شکل فوق دیده می‌شود، همه بارهای عاملی بالاتر از ۰/۵ می‌باشد لذا می‌توان ادعا کرد که مدل به‌خوبی سنجیده شده است. همچنین در آزمون تحلیل عاملی تأییدی و در حالت ضرایب معناداری، بارهای عاملی باید بالاتر از ۱/۹۶ باشد که با توجه به وجود بارهای عاملی بیشتر از ۱/۹۶، می‌توان ادعا کرد که مدل به‌خوبی سنجیده شده است.

همچنین برای بررسی میزان برآزش این مدل تحقیق، از شاخص‌های خاصی استفاده می‌گردد که نتایج این شاخص‌ها نشان داد که مدل به‌خوبی برآزش شده است. با توجه به تأیید مدل، به‌طور کلی، محقق قصد دارد تا دریابد آیا مؤلفه‌های چهار بُعد حقوق مالکیت معنوی نشریات و کتب در فضای مجازی، در حفظ حقوق مالکیت معنوی اثر دارد؟ برای پاسخگویی به این سؤال و با توجه به: ۱- نرمال بودن داده‌ها؛ ۲- اینکه در این تحقیق، برای متغیر حفظ حقوق مالکیت معنوی سؤال جداگانه‌ای طراحی نشده است (در واقع سؤالات به‌طور همزمان اثر ابعاد حقوق مالکیت معنوی بر حفظ حقوق مالکیت معنوی را می‌سنجند)، محقق از آزمون مقایسه میانگین یک جامعه برای بررسی اثر استفاده کرده است. در این آزمون، سؤال مطرح شده در مورد میانگین یک جامعه در سطح خطای α مورد بررسی قرار می‌گیرد. این آزمون، برای متغیرهای کمی به‌کار می‌رود و در مواردی برای تشخیص تأثیر یا عدم تأثیر متغیر (ها) در وضعیت مورد بررسی استفاده می‌شود. اگر میانگین هر متغیر از حد معینی بیشتر بود، آن متغیر، در پدیده مورد نظر مؤثر تلقی می‌شود.

جدول ۱- مؤلفه‌های چهار بُعد حقوق مالکیت معنوی در حفظ حقوق مالکیت معنوی

میانگین	انحراف معیار	آماره t	خطای محاسبه شده
۳/۳۰	۰/۶۴	۹/۲۶	۰/۰۰
۳/۴۵	۰/۵۸	۱۵/۴۱	۰/۰۰
۴/۴۹	۰/۳۱	۹۱/۶۸	۰/۰۰
۴/۴۲	۰/۲۳	۱۲۰/۹۱	۰/۰۰
۴/۳۵	۰/۸۳	۳۱/۶۳	۰/۰۰
۳/۸۶	۰/۷۲	۲۳/۴۵	۰/۰۰
۳/۲۲	۰/۷۸	۵/۶۲	۰/۰۰

برای تأیید و یا رد فرضیات، باید به میزان خطای محاسبه‌شده (sig) توجه کرد. چنانچه در جدول فوق مشاهده می‌شود:

میزان خطای محاسبه‌شده (sig) سواد رسانه‌ای با میزان ۰/۰۰ کمتر از خطای مجاز (۰/۰۵) می‌باشد، لذا با اطمینان ۹۵٪ می‌توان مدعی شد که سواد رسانه‌ای بر حفظ حقوق مالکیت معنوی اثر معناداری دارد. همچنین با توجه به میانگین ۳/۳۰ این متغیر که از مقدار متوسط

(۳) بیشتر است، می‌توان مدعی شد که اثر سواد رسانه‌ای بر حفظ حقوق مالکیت معنوی، اثری مثبت و معنادار است.

میزان خطای محاسبه‌شده (sig) اخلاق رسانه‌ای با میزان ۰/۰۰ کمتر از خطای مجاز (۰/۰۵) می‌باشد، لذا با اطمینان ۹۵٪ می‌توان مدعی شد که اخلاق رسانه‌ای بر حفظ حقوق مالکیت معنوی اثر معناداری دارد. همچنین با توجه به میانگین ۳/۴۵ این متغیر - که از مقدار متوسط (۳) بیشتر است - می‌توان مدعی شد که اثر اخلاق رسانه‌ای بر حفظ حقوق مالکیت معنوی، اثری مثبت و معنادار است.

میزان خطای محاسبه‌شده (sig) سواد حقوقی با میزان ۰/۰۰ کمتر از خطای مجاز (۰/۰۵) می‌باشد، لذا با اطمینان ۹۵٪ می‌توان مدعی شد که سواد حقوقی بر حفظ حقوق مالکیت معنوی اثر معناداری دارد. همچنین با توجه به میانگین ۴/۴۹ این متغیر - که از مقدار متوسط (۳) بیشتر است - می‌توان مدعی شد که اثر سواد حقوقی بر حفظ حقوق مالکیت معنوی، اثری مثبت و معنادار است.

میزان خطای محاسبه‌شده (sig) قانونگذاری با میزان ۰/۰۰ کمتر از خطای مجاز (۰/۰۵) می‌باشد، لذا با اطمینان ۹۵٪ می‌توان مدعی شد که قانونگذاری بر حفظ حقوق مالکیت معنوی اثر معناداری دارد. همچنین با توجه به میانگین ۴/۴۲ این متغیر - که از مقدار متوسط (۳) بیشتر است - می‌توان مدعی شد که اثر قانونگذاری بر حفظ حقوق مالکیت معنوی، اثری مثبت و معنادار است.

میزان خطای محاسبه‌شده (sig) متولیان با میزان ۰/۰۰ کمتر از خطای مجاز (۰/۰۵) می‌باشد، لذا با اطمینان ۹۵٪ می‌توان مدعی شد که متولیان بر حفظ حقوق مالکیت معنوی اثر معناداری دارد. همچنین با توجه به میانگین ۴/۳۵ این متغیر - که از مقدار متوسط (۳) بیشتر است - می‌توان مدعی شد که اثر متولیان بر حفظ حقوق مالکیت معنوی، اثری مثبت و معنادار است.

میزان خطای محاسبه‌شده (sig) پشتوانه نظری با میزان ۰/۰۰ کمتر از خطای مجاز (۰/۰۵) می‌باشد، لذا با اطمینان ۹۵٪ می‌توان مدعی شد که پشتوانه نظری بر حفظ حقوق مالکیت معنوی اثر معناداری دارد. همچنین با توجه به میانگین ۳/۸۶ این متغیر - که از مقدار متوسط (۳) بیشتر است - می‌توان مدعی شد که اثر پشتوانه نظری بر حفظ حقوق مالکیت معنوی، اثری مثبت و معنادار است.

میزان خطای محاسبه‌شده (sig) سیاستگذاری فنی با میزان ۰/۰۰ کمتر از خطای مجاز (۰/۰۵) می‌باشد، لذا با اطمینان ۹۵٪ می‌توان مدعی شد که متغیر سیاستگذاری فنی بر حفظ حقوق مالکیت معنوی اثر معناداری دارد. همچنین با توجه به میانگین ۳/۲۲ این متغیر - که از مقدار متوسط (۳) بیشتر است - می‌توان مدعی شد که اثر متغیر سیاستگذاری فنی بر حفظ حقوق مالکیت معنوی، اثری مثبت و معنادار است.

همچنین محقق قصد داشت تا رتبه هر یک از ابعاد حقوق مالکیت معنوی نشریات و کتب در فضای مجازی را مشخص کند. برای پاسخگویی به این سؤال و با توجه بحث رتبه‌بندی، محقق از آزمون فریدمن استفاده کرد که نتایج آن در جدول ذیل قابل مشاهده است:

جدول ۲ - آزمون فریدمن

رتبه	میانگین رتبه	متغیر
سوم	۱/۷۶	سیاستگذاری رسانه‌ای
اول	۳/۶۸	سیاستگذاری حقوقی
دوم	۲/۸۹	سیاستگذاری فلسفی
چهارم	۱/۶۷	سیاستگذاری فنی
Sig=۰/۰۰		خطای محاسبه‌شده

میزان خطای محاسبه‌شده (sig)، نشان می‌دهد که این چهار متغیر، از رتبه و جایگاه یکسانی برخوردار نمی‌باشند. همچنین با توجه به میانگین رتبه به‌دست آمده می‌توان مدعی شد که سیاستگذاری حقوقی در رتبه اول، با میانگین رتبه ۳/۶۸، سیاستگذاری فلسفی با میانگین رتبه ۲/۸۹ در رتبه دوم، سیاستگذاری رسانه‌ای با میانگین رتبه ۱/۷۶ در رتبه سوم و سیاستگذاری فنی با میانگین رتبه ۱/۶۷ در رتبه چهارم در حفظ حقوق مالکیت معنوی نشریات و کتب در فضای مجازی قرار دارند.

بحث و نتیجه‌گیری

در این پژوهش، به مطالعه اثر ابعاد حقوق مالکیت معنوی نشریات و کتب در فضای مجازی، در حفظ حقوق مالکیت معنوی پرداخته شد. با توجه به آزمون مقایسه میانگین یک جامعه، مشخص شد که سیاستگذاری رسانه‌ای بر حفظ حقوق مالکیت معنوی تأثیرگذار است. به عبارت

دیگر، سواد رسانه‌ای و اخلاق رسانه‌ای در حفظ حقوق مالکیت معنوی اثر دارد که در ادامه، به بررسی آنان پرداخته می‌شود.

سواد رسانه‌ای: یکی از عوامل مؤثر بر حفظ حقوق مالکیت معنوی، سواد رسانه‌ای است؛ چراکه افرادی که دارای سواد رسانه‌ای بالا هستند، دارای آگاهی مناسب نسبت به حق و حقوق و وظایفشان در رسانه‌های مختلف از جمله فضای مجازی می‌باشند. نتایج حاصل از آزمون مقایسه میانگین یک جامعه، نشان داد که مؤلفان و ناشران از سواد رسانه‌ای بالاتر از حد متوسط برخوردارند؛ این مسئله، می‌تواند به این خاطر باشد که اکثر این افراد، از قشر فرهیخته جامعه محسوب می‌شوند و نسبت به سایر افراد جامعه بیشتر تفکر نقادانه دارند و اصولاً شرط اساسی عمل افراد در ابتدا، داشتن نگرش و معرفت نسبت به یک چیز است. در صورتی که مؤلفان و ناشران با ابعاد و زوایای حقوق مالکیت معنوی آشنا باشند و مزایا و فواید آن، اعم از مزایای اقتصادی، فرهنگی، اجتماعی و... بدانند، انگیزه و ادراک بیشتری نسبت به رعایت حقوق مالکیت معنوی دارند و انجام این رفتار، درون آنان بیشتر نهادینه می‌شود.

اخلاق رسانه‌ای: یکی از عوامل مؤثر بر حفظ حقوق مالکیت معنوی، اخلاق رسانه‌ای است؛ چراکه افرادی که دارای اخلاق رسانه‌ای مطلوب هستند، چارچوب‌ها و حدود عمل خود در رسانه‌های مختلف (از جمله فضای مجازی) را می‌دانند. نتایج حاصل از آزمون مقایسه میانگین یک جامعه نشان داد که مؤلفان و ناشران از اخلاق رسانه‌ای بالاتر از حد متوسط برخوردار می‌باشند، این مسئله، می‌تواند به این خاطر باشد که مباحث اخلاقی رفتار در رسانه (به‌ویژه رسانه‌های جدید)، با اینکه الزام‌آور نیست، اما به‌سبب وجوب اخلاقی، نوعی فشار بر مؤلفان و ناشران مبنی بر رعایت حق و حقوق دیگران دارد. این اصول اخلاقی در صورتی که رعایت شود، می‌تواند به‌عنوان ابزاری قدرتمند باشد که حتی در صورت عدم وجود فشار نهادهای نظارتی و... قطب‌نمای رفتار درست مؤلفان و ناشران باشد. از طرفی با توجه به اهمیت رعایت این اصول در میان مؤلفان و ناشران به‌عنوان افراد مهم در عرصه کتب و نشریات، رعایت اصول اخلاقی مربوط به حقوق مالکیت معنوی، وجه مهمی از پرستیژ آنان محسوب می‌شود.

در ادامه، با توجه به آزمون مقایسه میانگین یک جامعه مشخص شد که، سیاستگذاری حقوقی بر حفظ حقوق مالکیت معنوی تأثیرگذار است. به‌عبارت دیگر، سواد حقوقی و قانونگذاری مناسب در حفظ حقوق مالکیت معنوی اثر دارد که در ادامه به بررسی آنان پرداخته می‌شود.

سواد حقوقی: یکی از عوامل مؤثر بر حفظ حقوق مالکیت معنوی، سواد حقوقی است؛ چراکه افرادی که دارای سواد حقوقی مطلوب می‌باشند، چارچوب‌ها و حدود عمل خود در رسانه‌های مختلف از جمله فضای مجازی را می‌دانند. نتایج حاصل از آزمون مقایسه میانگین یک جامعه نشان داد که مؤلفان و ناشران از سواد حقوقی بالاتر از حد متوسط برخوردار می‌باشند، این مسئله، می‌تواند به این خاطر باشد که اصولاً مؤلفان و ناشران، به سبب حوزه فعالیت خود، به تجربه و همچنین با بهره‌گیری از وکلای خبره در حوزه حقوق مالکیت معنوی، مفاهیم و قوانین حقوقی حقوق مالکیت در حوزه کتب و نشریات و فضای مجازی آشنایی و اشراف پیدا می‌کنند و با بینش نسبت به عمل خود اقدام می‌کنند و با توجه به اینکه عواقب حقوقی کار خود را می‌داند، احتمال دارد حداقل به سبب نا آگاهی از قوانین حقوقی ناخواسته مرتکب این اعمال نشوند.

قانونگذاری: یکی از عوامل مؤثر بر حفظ حقوق مالکیت معنوی، قانونگذاری است. قانونگذاری یعنی همه بایدها و نبایدهایی که برای نظم بخشیدن یک اصل توسط قانونگذار تصویب می‌شود. نتایج حاصل از آزمون مقایسه میانگین یک جامعه نشان داد که مؤلفان و ناشران به اهمیت قانونگذاری توجهی بالاتر از حد متوسط نشان دادند، این مسئله می‌تواند به این خاطر باشد که قانونگذاری در زمینه حقوق مالکیت معنوی، یعنی شفافیت قوانین حقوق مالکیت معنوی، به روز بودن قوانین، ضمانت اجرای قوی و بازدارندگی قوانین در استفاده از کتب و نشریات در فضای مجازی می‌تواند بر رعایت و حفظ حقوق مالکیت معنوی تأثیرگذار باشد. این مسئله، می‌تواند به این خاطر باشد که داشتن نظام حقوقی قوی و وضع قوانین درست و جامع می‌تواند، به سبب نظام تنبیهی و قهری که در پی دارد، بسیار کنترل‌گر باشد و افراد از ترس تنبیه، کمتر مرتکب کژروی در این زمینه شوند. همچنین قوانینی که به خوبی همه جوانب امر را پیش‌بینی کرده باشد، کمتر توسط کاربران با ابهام روبه‌رو خواهد بود و وجوب این امر، توسط مؤلفان و ناشران بیشتر حس می‌شود.

در ادامه، با توجه به آزمون مقایسه میانگین یک جامعه، مشخص شد که، سیاستگذاری فلسفی بر حفظ حقوق مالکیت معنوی تأثیرگذار است. به عبارت دیگر، متولیان و پشتوانه نظری مناسب در حفظ حقوق مالکیت معنوی اثر دارد که در ادامه، به بررسی آنان پرداخته می‌شود.

متولیان: یکی از عوامل مؤثر بر حفظ حقوق مالکیت معنوی، متولیان هستند؛ چراکه متولیان تعیین‌کننده خط‌مشی‌های مهم در زمینه حقوق مالکیت معنوی در فضای مجازی

می‌باشند. نتایج حاصل از آزمون مقایسه میانگین یک جامعه نشان داد که مؤلفان و ناشران نقش متولیان را بالاتر از حد متوسط نشان دادند، این مسئله می‌تواند به این خاطر باشد که متولیان حقوق مالکیت معنوی در کشور، در صورتی که به تربیت منابع انسانی متخصص در زمینه حقوق مالکیت معنوی در فضای مجازی بپردازند، در پیوستن به معاهدات بین‌المللی در زمینه حقوق مالکیت معنوی گام بردارند، برنامه‌های فرهنگ‌سازی مناسبی را در زمینه حقوق مالکیت معنوی طرح‌ریزی کنند و به‌عنوان یک مرجع مطمئن عمل کنند، می‌توانند بر رعایت و حفظ حقوق مالکیت معنوی کتب و نشریات در فضای مجازی تأثیر گذار باشند. این مسئله می‌تواند به این خاطر باشد که متولیان امر، حقوق مالکیت معنوی به‌عنوان هسته اصلی سیاست‌گذاری هستند که در زمینه داخلی و خارجی می‌توانند نقش مهمی ایفا کنند. با توجه به اینکه این نهادها سرمایه و نیروی انسانی لازم را در حوزه حقوق مالکیت معنوی در فضای مجازی دارند، اطلاعات و شناخت بیشتری نیز دارند و می‌توانند با چشم‌اندازی وسیع‌تر به این مسئله برنامه‌ریزی نمایند. همچنین این متولیان با در دست داشتن سیاست‌های کلان در زمینه حقوق مالکیت معنوی، می‌توانند تأثیر وسیعی در این مهم داشته باشند.

پشتوانه نظری: یکی از عوامل مؤثر بر حفظ حقوق مالکیت معنوی، پشتوانه نظری است؛ چراکه پشتوانه نظری نیز تعیین‌کننده خط‌مشی‌های مهم در زمینه حقوق مالکیت معنوی به‌صورت کلی می‌باشد. نتایج حاصل از آزمون مقایسه میانگین یک جامعه نشان داد که مؤلفان و ناشران نقش پشتوانه نظری را بالاتر از حد متوسط نشان دادند، این مسئله می‌تواند به این خاطر باشد که پشتوانه نظری در زمینه حقوق مالکیت معنوی؛ یعنی دوری از نگاه سیاسی و ایدئولوژیک صرف، ایجاد رویکردی میانه به‌جای رویکردهای نظری متفاوت و متناقض و وارد کردن مسئله حقوق مالکیت معنوی در سپهر گفتمانی دینی و ایجاد ضمانت اجرای شرعی مناسب، می‌تواند بر رعایت و حفظ حقوق مالکیت معنوی کتب و نشریات در فضای مجازی تأثیرگذار باشد. این مسئله می‌تواند به این خاطر باشد که به‌سبب به حاشیه رانده شدن مفهوم حقوق مالکیت معنوی، از مسائل و دغدغه‌های روز جامعه از طرفی و با توجه به اهمیت رویکردهای دینی در جامعه ایران که بسیاری از نهادها به‌ویژه امر قانونگذاری، ارتباط تنگاتنگی با مفاهیم دینی دارد، در صورتی که به این مسئله از نظر دینی توجه شود و به یک اجماع نظری رسید که به دور از تناقض و افراط‌گرایی باشد، می‌توان انتظار بهبود اوضاع در زمینه منظور را داشت.

در ادامه، مشخص شد که، سیاستگذاری فنی بر حفظ حقوق مالکیت معنوی تأثیرگذار است.

سیاستگذاری فنی: یکی از عوامل مؤثر بر حفظ حقوق مالکیت معنوی، سیاستگذاری فنی است؛ چراکه سیاستگذاری فنی در زمینه محتوای بارگذاری شده در فضای مجازی، نقش تعیین‌کننده‌ای دارد. نتایج حاصل از آزمون مقایسه میانگین یک جامعه نشان داد که مؤلفان و ناشران، نقش سیاستگذاری فنی را بالاتر از حد متوسط نشان دادند، این مسئله می‌تواند به این خاطر باشد که سیاستگذاری فنی؛ یعنی استفاده از فناوری‌های جدید در یافتن موارد نقض حقوق مالکیت معنوی، استفاده از فناوری‌های جدید برای افزایش ضریب امنیت محتوا، ارائه خدمات آنلاین، آگاهی دادن به کاربران در زمینه حقوق مالکیت معنوی و نظارت مستمر و قوی بر محتواهای بارگذاری شده، می‌تواند بر رعایت و حفظ حقوق مالکیت معنوی کتب و نشریات در فضای مجازی تأثیر گذار باشند. این مسئله می‌تواند به این خاطر باشد که با توجه به ماهیت و بستر فنی محتواهای جاری شده در فضای مجازی، سیستم نظارتی بر آن نیز باید از جنس خود آن باشد تا با آن سازگاری داشته باشد. از طرفی سیاستگذاری فنی به‌منزله نظارت مستمر و قوی مهم‌ترین عاملی است که می‌تواند، مانع ناقضان حقوق مالکیت معنوی شود و این نظارت باعث می‌شود کاربران همیشه احساس کنند، نقض قوانین توسط آنها دیده و مجازات می‌شود.

در گام بعدی تحقیق همچنین، به رتبه‌بندی هر یک از ابعاد حقوق مالکیت معنوی نشریات و کتب در فضای مجازی پرداخته شد. با توجه به آزمون فریدمن مشخص شد به ترتیب، سیاستگذاری حقوقی، سیاستگذاری فلسفی، سیاستگذاری رسانه‌ای و در نهایت سیاستگذاری فنی اهمیت دارند. که در ادامه شرح داده می‌شود.

سیاست گذاری حقوقی به‌عنوان یک ضرورت و پیش شرط تلقی می‌شود که همه سیاستگذاری‌های دیگر منوط به اجرای درست این سیاستگذاری تلقی می‌شود؛ چراکه در صورت تدوین قوانین صحیح و شاکله حقوقی قدرتمند، می‌توان انتظار داشت که تغییرات به‌خوبی اجرا شوند و هر بخشی در جای درست خود قرار دارد.

از طرفی قرار گرفتن سیاستگذاری فلسفی در جایگاه دوم، می‌تواند به این علت باشد که این نوع سیاستگذاری بر مبنای شکل‌گیری پایه‌ای مفهوم حقوق مالکیت معنوی است و همچنین بر مبنای بنیان‌های فلسفی و سیاسی این مبحث بنا شده است که در صورتی که تناقض‌های آن رفع شود، می‌توان انتظار داشت متولیان مسئله حقوق مالکیت معنوی با عملکرد بهتری به رسالت خود عمل کنند.

سیاستگذاری رسانه‌ای در جایگاه سوم قرار دارد. این مسئله می‌تواند به این جهت باشد که مباحث رسانه و آموزش رسانه‌ای درست در گرو چارچوب و قوانین و همچنین خط مشی واضحی است تا بر مبنای آن بتوانند بایدها و نبایدهای مسئله حقوق مالکیت معنوی را در چارچوب آموزشی، اخلاقی و... تعیین نمود، لذا با مشخص شدن چارچوب‌های حقوقی و رویکردهای نظری به این امر می‌توان نظام آموزش رسانه‌ای مناسب را بنا کرد.

سیاستگذاری فنی در جایگاه پایانی قرار دارد که این امر می‌تواند به این خاطر باشد که مسائل حوزه حقوق مالکیت معنوی در ایران بیش از آنکه فنی باشد، در زمره ابعاد دیگر می‌گنجد. از طرفی این جایگاه به معنای بی‌اهمیت بودن آن نیست، ولیکن سیاستگذاری فنی نیز منوط به تدوین صحیح قانون و آموزش و رویکرد صحیح به امر حقوق مالکیت معنوی می‌باشد.

منابع

- آیتی، حمید (۱۳۷۵) حقوق آفرینش‌های فکری، تهران: نشر حقوقدان.
- باقری دولت آبادی، علی و فرج اله زارعیان جهرمی (۱۳۹۲) تأثیر فضای مجازی بر هویت و همبستگی ملی، فصلنامه مطالعات راهبردی بسیج، ۱۶ (۶۰)، صص ۱۸۲-۱۴۹.
- حبیب‌سعید (۱۳۸۶) چالش‌های جدید مالکیت فکری، فصلنامه حقوق، شماره ۴، صص ۶۴-۳۷.
- حبیبی مجنده، محمد (۱۳۹۵) حق دسترسی به اطلاعات و کپی‌رایت در فضای مجازی، فصلنامه حقوق پزشکی، ۱۰ (۵)، صص ۷-۳۵.
- حکمت‌نیا، محمود و محمد موحدی ساوجی (۱۳۸۵) جایگاه مبانی نظری در فهم و ترسیم نظام مالکیت فکری، فصلنامه حقوق اسلامی، ۲ (۸)، صص ۱۰۴-۸۹.
- خانیکی، هادی و محمود بایبی (۱۳۹۰) فضای سایبر و شبکه‌های اجتماعی مفهوم‌ها و کارکردها، فصلنامه انجمن ایرانی مطالعات جامعه اطلاعاتی، ۱ (۱)، صص ۹۶-۷۱.
- رهبری، ابراهیم، نجات‌زادگان، سعید و حمید نجات‌زادگان (۱۳۹۶) بررسی ابعاد پیوندهای مختلف اینترنتی از منظر حقوق مؤلف، فصلنامه مطالعات حقوقی، ۹ (۱)، صص ۱۳۹-۱۰۹.
- ستوده، هاجر، رفیع، نجمه و زهرا میرزایی (۱۳۸۹) نگاهی به دستبرد علمی و راهکارهای پیشگیری و پیگیری آن، فصلنامه کتابداری و اطلاع‌رسانی، ۱۳ (۴)، پیاپی ۵۲، صص ۵۰-۲۷.
- سعیدی، سینا، حاجی حسینی، حجت اله و صبا سعیدی (۱۳۹۲) بررسی عوامل مؤثر بر نقض قانون حق نشر توسط کاربران اینترنت، فصلنامه اخلاق در علوم و فناوری، ۸ (۲)، صص ۶۱-۵۲.
- سلطانی‌فر، محمد و فرحناز مصطفوی (۱۳۹۰) حق مؤلف در دنیای الکترونیک، فصلنامه مطالعات رسانه‌ای، ۶ (شماره ۴ (پیاپی ۱۵))، صص ۶۲-۴۱.
- سیامک، مرضیه (۱۳۸۸) مدیریت حقوق دیجیتال: فرصت‌ها و چالش‌ها، فصلنامه مطالعات ملی کتابداری و سازماندهی اطلاعات، ۲۰ (۱)، صص ۲۷۲-۲۵۳.
- صادقی، حسین (۱۳۹۳) حمایت از حق مؤلف در فضای سایبر در حقوق ملی و اسناد بین‌المللی، فصلنامه دیدگاه‌های حقوق قضایی، ۱۹ (۶۵)، صص ۶۲-۳۷.
- عاملی، سعیدرضا و ابراهیم محسنی آهویی (۱۳۹۱) مالکیت فکری در فضای مجازی و مدل راهبردی مشارکت همراه با هدایت، همایش محتوای ملی در فضای مجازی، تهران: کنسرسیوم محتوای ملی.
- فرقانی، محمدمهدی و ربابه مهاجری (۱۳۹۶) بررسی میزان رضایت کاربران شبکه‌های اجتماعی مبتنی بر تلفن همراه در شهر تهران، فصلنامه انجمن ایرانی مطالعات فرهنگی و ارتباطات، ۱۳ (۴۹)، صص ۱۸۲-۱۶۱.

- ماهرخ مقدم، مزده (۱۳۹۸) جایگاه حقوق مالکیت معنوی در فضای مجازی و ارائه راهکار و الگوی مناسب در مقایسه با مطالعات بیرونی، رساله دکتری؛ به راهنمایی دکتر نسیم مجیدی قهرودی، رشته علوم ارتباطات اجتماعی، دانشکده علوم انسانی دانشگاه علوم و تحقیقات.
 - محمد اسماعیل، صدیقه (۱۳۸۷) حق مؤلف در وبلاگ‌ها، فصلنامه دانش‌شناسی، ۱ (۳)، صص ۹۹-۸۷.
 - محمودی، اصغر (۱۳۹۱) ماهیت حقوق مالکیت فکری و جایگاه آنها در حقوق اموال، دوفصلنامه دانش حقوق مدنی، ۱ (۲)، صص ۱۹۷-۹۴.
 - مطلبی، داریوش (۱۳۸۶) حق مؤلف در محیط دیجیتال، فصلنامه مطالعات ملی کتابداری و سازماندهی اطلاعات، ۱۸ (۲)، صص ۱۶۴-۱۳۷.
 - معتمدنژاد، رؤیا (۱۳۹۶) قانون گذاری در عرصه دیجیتال و برنامه توسعه پایدار، فصلنامه انجمن ایرانی مطالعات فرهنگی و ارتباطات، ۱۳ (۴۹)، صص ۲۳۴-۱۸۵.
 - مهدی زاده، محمد (۱۳۹۱) نظریه‌های رسانه: اندیشه‌های رایج و دیدگاه‌های انتقادی، چاپ دوم، تهران: همشهری.
 - میرشمسی، محمدهادی و فاطمه مهدی‌برزی (۱۳۹۵) ممیزات حقوق مؤلف در فضای مجازی، فصلنامه علوم خبری، ۵ (۲۰)، صص ۷۷-۱۱.
 - وندایک، جان (۱۳۸۴) قدرت و سیاست در جامعه شبکه‌ای، ترجمه اسماعیل یزدانپور، رسانه، ش ۶، صص ۱۶۱-۱۲۱.
 - هاشمی، سمانه و مسعود اخوان‌فرد (۱۳۹۴) حقوق مالکیت فکری در فضای مجازی سایبری، نخستین کنگره بین‌المللی حقوق ایران، تهران، مرکز همایش‌های توسعه ایران.
- Brett, D (2002) , Digital Knowledge: Copyright Intellectual Property and The Internet, World Congress On Intellectual Capital Readings, Pages 57-71
 - Dusolliert, S, Oullet, Y. Buydens, M (2000) Copyright and Access to Information in the Digital Environment, In UNESCO. Copyrightbulleti. 34 (4): 4-36.
 - Eagle, P (2016) , News On Patent, Trade Mark and Design Databases On the Internet, World Patent Information, Volume 44, Pages 10-11 .
 - Kwok, S. H. , Yang, C. C. , Tam, K. Y (2004) Intellectual Property Protection for Electronic Commerce Applications, Journal of Electronic Commerce Research, VOL 5, NO ۱, Pages 1-13.
 - Meyer, S (1998) , Intellectual Property Rights On the Internet, Computer Law & Security Review, Volume 14, Issue ۱, and Pages 14-21.